PAR LATGAĻU VOLŪDYS ALFABETA ĪVĪSŠONU

Aś, lasēitōjś latgaļu volūdā, sovā rokstā acasaukšūs uz grōmotu Juris Cibuļs, Lidija Leikuma. Vasals! Latgaliešu valodas mācība. 2003 (turpmōk »Vasals!«). Grōmotys »Vasals!« autori (4. lpp.) nūrōda, ka jī sovā grōmotā līmovuši Pītera Stroda pareizrakstēibu. Tai pošā lpp. grōmotys autori roksta: »Laba ir tāda rakstība, kas patiesi atspoguļo runāto, un visvieglāk mācīties ir tādu pareizrakstību, kur katrai skaņai alfabētā ir savs burts.« Zalta vōrdy. Tāida rakstēiba jir gon latvīšu, gon krīvu volūdai. Tūmār ni P. Strods, ni vālōkī volūdnīki, ni poši grōmotys autori nauzjāmа kursu uz šāidu rakstēibu. Lai tāidu rakstēibu panōktu latgaļu volūdai beja jōīvīš sovs alfabets, a latgaļu rokstu volūda izrodejōs īsprūstōta latvīšu volūdys alfabeta rūbežōs. A latvīšu volūdys alfabets jir pōrōk tryucēigs,lai uzrakstēitu vysus latgaļu volūdys vōrdus tāi, kāi tūs izrunoj.

Varam īdūmōtīś, kāidūs apstōkļūs 1933. g. P. Strods izstrōdova sovu pareizrakstēibu. Ja poť šudiņ jir ļaudś, kas latgaļu volūdu uzskota par latvīšu volūdys dialektu i poť volūdys lykumā (2000. g.) rakstēits (»Vasals!«, 5. lpp.): »Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.« Bravo! Latgaļu volūdu, kas jir vairōkus tyukstūšus godu sena, nūsaukť par paveidu (dialektu) kāidai samārā jaunai volūdai, kas ar nūsaukumu »latvīšu volūda« īvīsusīs tikai 18. gs. (tāipoť kāi poša »latvīšu tauta«)!!! Ťa mаś radzam, cik cītēigi latvīši interesejas par savys tautys vēsturi. Patīsēiba jir piļnēigi pretēja. Atskotūtīs uz latvīšu volūdys izceļsmi, varam teikt, ka, naskotūtīs uz latvīšu volūdys sakūptēibu, ni uz tū, ka tei jou seņ teik saukta par volūdu, latvīšu volūda nav patstōvēigi attīstejusīs volūda, kāidys jir senōs volūdys: latgaļu, kuršu, lībīšu. Latvīšu volūda jir veidōta uz latgaļu volūdys bāziś, par tū, ka vydus dialekts, tāipoť, kāi lībiskais dialekts i augšzemnīku dialekts jir latgaļu volūdys dialekts. Ṕāć definējuma dialekts jir kāidys volūdys (tāitod jou esūšys volūdys) paveids. Itei esūšo volūda varāja byuť tikai latgaļu volūda, par tū, ka latvīšu volūdys ǘāļ nabeja. Tei ǘāļ tikai veidōsīs uz vydus dialekta bāziś. Tāitod latvīšu »volūda« jir tikai latgaļu volūdys paveids (dialekts!). 1933. g. vīdūklis par latgaļu volūdu, kāi latvīšu volūdys dialektu, prūtams, vāļ vairōk domiņāja i leidz ar tū lēmājim nabeja šaubu, ka latgaļu rokstu volūdai jōīkļaujas latvīšu volūdys alfabetā. Breinums, ka atļōǘa divus papyldus burtus »y« i »ō«.

»Vasals!« autori 18. lpp. roksta, ka atšķirēibā nu latvīšu volūdys, latgaļu volūdā jir cītī i mēikstī leidzskaņi, tūmār rakstēibā itei mēikstynōšona nateik atzeimāta. Leidz ar tū mēikstynōtī leidzskaņi rakstēibā nav izmontojami (izjemūt ģ, ķ, ļ, ņ), tūs izmontoj tikai izrunā. Rezultatā šudiņ volūdnīki maņ mōca: rokst »saule« – izrunoj »sauļa«, »zeme« – »źaḿa«, »upe« – »uṕa«,«svece« – »sǘaća«, »mēle« – »ḿāļa«, »pele« – »ṕaļa«, »dzērve«- »dźārǘa«. A ḿaś navaram pījemť angļu volūdys princypu, kod roksta vīnu, a izrunoj cytu, par tū, ka angļim natraućaj nivīna cyta volūda (pīmāram, ni vōcu, ni franču volūda), a myus traućaj latvīšu volūda, tōṕāć, ka latviski uzrakstēitū ḿaś ari uztveram latviski.

Izveidōta kaut kāida latgaļu surogat-rokstu volūda: pa vydu latgaļu volūdys vōrdym pasarōdōs latvīšu volūdys vōrdy. Tei nav patstōvēiga latgaļu rokstu volūda, a latgaļu-latvīšu rokstu volūda. Tei jir napōrtraukta pīlāgōšonōs latvīšu rokstu volūdai, pi kam kotrs rakstēitōjs pīlāgojas mozlīt cytā (sovā) stilā. Aś asmu latgaļs, i kāi lelōkō daļa latgaļu, mozlīt naīradzu latvīšu volūdu, kas nav muna dzimtō volūda, a apstōkļu spīsts asmu tū pījaḿś. Maņi kaitynoj tys, ka latgaļu rokstu volūdā pasarōdōs latvīšu volūdys vōrdy. Tys jir ari amorali, ka nu latgaļu volūdys paveida (latvīšu volūdys) pōrveidōtī vōrdy īsaspīžas atpakaļ pamatvolūdā, tū pīsōrņōdami, krūpļōdami. Ar itū pīlāgōšonūs latvīšu volūdai ḿaś, latgaļi, it kāi pījemam tū, ka latgaļu volūda par tāidu latvīšu volūdys dialektu vīņ palykuśa, naskotūtīs uz sovu senū izceļsmi. Ar itū ḿaś ari aplīcinojam sovu mozsṕāju latgaļu rokstu volūdys sakōrtōšonā.

Myus, latgaļim, vīnēigō izeja jir īvīsť latgaļu volūdys alfabetu, t.i. papyldus tagad līmojamym burtym pīvīnōť vāļ deveņus: ƀ́, ć, đ́, ḿ, ṕ, ś, ť, ǘ, ź rakstēibā tim uzrōdūt mēikstynōjuma zeimiś. »Vasals!« 7. lpp. kāi latgaļu volūdys alfabets jir uzrōdēits tys potś latvīšu volūdys alfabets, papyldynōts ar burtym »y« i »ō«, tak ar tū napīteik. Alfabets jōpapyldyna ǘāļ ar mynātim deveņim mēikstynōtim burtym. Tikai tod latgaļu rokstu volūda byuś tāida, kas precizi atspōguļoj runōtū. Īvīšūt mēikstynojuma zeimiś rakstēibā augstōkmynātim burtym, ḿaś nibyuť nabyutuḿam pioneri itymā laukā, par

tū, ka pūļi sovā rokstu volūdā mēikstynoj trēiś nu augstōk uzskaitēitijim burtym: ć, ś, ź, uzrōdūt mēikstynojuma zeimiś rakstēibā: bić (sist), cześć (gods), czyścić (tīrīt), wiedźma (ragana), groźba (draudi), dźwig (celtnis), kość (kauls), ścigać (dzīties pakaļ), boćwina (biešu lapas). Zamōk dūti rokstu paraugi latgaļu volūdā kotram burtam (Dagdys izlūksnī).

- Burts b: »ƀārneņš«, »tī aug mozs ƀārzeņš«, »ƀādēigs«, »īzgrōƀa palnus« »izglōƀa dzēivēibu«.
- Burts c: »sauļa ļāća«, »izdzeņ ćārmiś, byusi rasnōks«, »ćōļś«, »īḿārća lynus«.
- Burts d: »pīsasyućōs đāļa«, »itū đāli vajag gebļavōť«, »đāleņš«, »izsvīda madu«.
- Burts m: »ḿaś«, »pajāḿa«, »gara ḿāļa«, »ḿaiteņa«.
- Burts p: »ṕaliś apgrauźa maiźi«, »īstīṕa viervi«, »ṕāšķi«, »ṕāčōk«.
- Burts s: »śāť rudzus«, »paļdiś«, »gūvś«, »kaķiś«, »suņś«.
- Burts t: »ťāťa«, »muťa«, darbēibys vōrdy nanūteiksmī ƀaidzas ar mēikstū ť: »īť«, »darēiť«, »runōť«,«rakstēiť«, »lasēiť«.
- Burts v: »ṽādzeļa«, »ṽāži«, »ṽājś«, »pļōṽa mīžus«, »gūvś mōṽa«.
- Burts z: Rainis (Jōņś Plīkšāns): »Muna jaunu dīnu źaḿa! Seņ aś teviś naredźāju…«. Nu sadzēiviś: a gūvś kāi parōṽa, tāi aś ap źaḿś«.

Kāi radzam, latgaļu alfabeta izmontōšona dūd īsṕāju rakstēiť precīzi tāi kāi ḿaś runojam. Jautōjumu par latgaļu volūdys alfabeta īvīsšonu vajag izlemť literātym, par tū, ka literāti visosōk izjūt latgaļu rokstu volūdys napiļnēibys. Par kū Rainis, byudams latgaļs, naraksteja latgaliski. Aś dūmoju par tū, ka jys navarāja uzrakstēiť teiri latgaliski: iznōća vīns vōrds latgaliski, ūtrs latviski (latvīšu volūdys alfabēts īrūbežova).

Jou šudiņ var tipogrāfiski izdūť grōmotu teiri latgaliskā volūdā, ar mynātō alfabeta izmontōšonu. Tam nūlūkam jir vajadzēigs maketēitōjs izdevnīcēibā, kam jir atbylstūši īprogrammēits dators. Tāids maketēitōjs uzraksteja maņ itōs loppusis, kurōs aś sovā malnrokstā mēikstinōjuma zeimiś salyku ar rūku. Ja lasēitōji itū latgaļu volūdys rakstēibu atzeitu par lobu asam, tod atlyktu panōkť mynātō latgaļu alfabeta īvīsšonu internetā, leidzēigi, kāi panōćam latvīšu alfabeta īvīsšonu. Tys nūzeiḿaj karu ar oficialūs īstōžu īrēdņim, kas parosti pretojas it vysam. Tehniski tū izdarēiť var eisā laikā, gōlvonais pōrlīcynōť, ka latgaļim itū vajag.

A latgaļim itū vajag !

Adolfs Stalidzāns